

Migranten in de Maasstad

CARLO VAN PRAAG EN MARCO BIK

In vergelijking met de andere grote steden in Nederland doet Rotterdam het sociaal-economisch slechter. Zo verdienen mensen in Rotterdam gemiddeld minder, zijn ze lager opgeleid, telt de stad de meeste achterstandsleerlingen en wordt er in verhouding veel huursubsidie verstrekt. De oorzaak is volgens het Rotterdamse gemeentebestuur voor een groot deel gelegen in de ongecontroleerde toestroom van immigranten en illegalen. Segregatie speelt daarbij een grote rol. Meer dan eenderde van de inwoners van de Maasstad is allochtoon, waarbij het dan alleen gaat om allochtonen uit niet-westerse landen. Evenals in Amsterdam is meer dan de helft van de jongeren tot 15 jaar allochtoon.

Als er in Nederland probleemgebieden zijn aan te wijzen, horen de vier grote steden daar in elk geval bij. Hoewel zij door hun omvang en door hun voorzieningenpeil een groot economisch belang vertegenwoordigen en centra van wetenschap en cultuur zijn, vertonen zij ook de meest omvangrijke sociale problematiek. Gedurende een lange reeks van jaren trekken de beter gesitueerden er weg en fungeren zij als vestigingsgebieden voor grotendeels arme immigranten. Het woonklimaat wordt er in veel wijken bedreigd, de criminaliteit is er hoog.

Rotterdam is in menig opzicht nog slechter af dan de andere drie grote steden. De stad heeft moeite met de immigratie van allochtonen. De gelijktijdige vestiging van allochtonen en het vertrek van autochtonen naar de randgemeenten doen een aanslag op de welstand van de stad:

- Het besteedbaar inkomen per hoofd van de bevolking ligt in Rotterdam anno 2000 12 procent onder het landelijk gemiddelde, terwijl Amsterdam en Den Haag respectievelijk acht en zes procent bij dat gemiddelde achterlopen. Meer nog dan de bevolking van de andere grote steden zijn de Rotterdammers afhankelijk van bijstandsuitkeringen: 11 procent van de potentiële beroepsbevolking geniet een uitkering in het kader van de Algemene Bijstandswet tegen acht procent in Amsterdam, zeven procent in Den Haag en vier procent in Utrecht. Deze bijstandsafhankelijkheid is in sterke mate verbonden met de etnische samenstelling van de bevolking zoals tabel 1 laat zien. Het aantal bijstandsuitkeringen is daar afgezet tegen het aantal huishoudens in de potentiële beroepsbevolking.
- Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is in Rotterdam lager dan in de andere grote steden (zie tabel 2).
- Rotterdam telt de meeste achterstandsleerlingen. Dat kan worden vastgesteld doordat scholen voor leerlingen met laag opgeleide ouders in het algemeen en voor leerlingen van laag opgeleide allochtone ouders in het bijzonder extra financiering krijgen. Zij tellen per definitie zwaarder, ook al zijn ze prima geïntegreerd.
- Terwijl Rotterdam anno 2003 6,8 procent van de landelijke huurwoningenvoorraad omvat, consumeren de huurders daar 7,4 procent van de totale landelijke huursubsidiesom. Amsterdam neemt met tien procent van de landelijke voorraad slechts 7,2 procent van de

Foto: Wim de Jonge

huursubsidiesom voor zijn rekening, terwijl de Haagse en Utrechtse huurders naar rato van hun aantal van de subsidie gebruik maken. Ook hier is de achterstand in Rotterdam dus relatief groot.

Vestiging, vertrek en achterstand

De grootstedelijke achterstandsproblematiek wordt in niet geringe mate veroorzaakt door de toegenomen allochtone bevolkingsconcentratie ter plaatse. Volgens het Rotterdamse Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) vestigden zich van 1993 tot en met 2003 bijna 300.000 mensen in Rotterdam van wie 132.000 niet-westerse allochtonen. Op een totale bevolking van gemiddeld 600.000 is dat niet gering. In Amsterdam en Den Haag is de dynamiek overigens nog sterker. De vestiging geschiedde voor een groot deel direct vanuit het buitenland. Dat

Tabel 1. Percentage bijstandsafhankelijke huishoudens op het totaal van huishoudens in de bevolking van 15-64 jaar in Rotterdam, 2002

Turkije	30
Marokko	40
Suriname	27
Antillen	50
Overig niet-westers	34
Kaap-Verdië	21
Autochtoon	10
totaal	19

Bron: ISEO/COS 2003.

Tabel 2. Opleidingsniveau beroepsbevolking 2002 (%)

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Nederland
ten hoogste bo, vbo of mavo	21	34	26	20	28
havo, vwo of mbo	34	36	38	25	43
hbo of wo	45	30	36	56	29
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS: EB.

Tabel 3. Vestigingssaldo in Rotterdam van de migratie tussen Rotterdam en de buitenwereld over de jaren 1993 t/m 2003 (aantallen)

	stadsregio	rest van Nederland	buitenland	onbekend ^(*)	totaal
niet-westerse allochtonen	-6.828	10.968	43.840	-13.980	34.018
autochtonen	-26.430	-6.980	-2.866	-1.881	-37.867

(*) Vooral hoog bij niet-westers allochtonen. Deze personen zijn niet meer op hun adres van inschrijving woonachtig. Een deel zal naar het buitenland zijn vertrokken zonder zich af te melden. Een ander deel komt na enige tijd elders in Nederland, maar vaak ook in Rotterdam zelf, weer boven water.

Bron: COS.

Tabel 4. Samenstelling van de niet-westers allochtone bevolking in Rotterdam en in Nederland, 2004

	Rotterdam		Nederland	
	aantal	in % van totaal niet-westerse allochtonen	aantal	in % van totaal niet-westerse allochtonen
Turken	44.603	21,5	351.648	21,1
Marokkanen	35.317	17,0	306.219	18,4
Surinamers	52.239	25,2	325.281	19,5
Antillianen	20.282	9,8	130.722	7,8
Kaap-Verdianen	14.983	7,2	19.666	1,2
Overig niet-westers	39.972	19,3	534.761	32,1
Totaal	207.396	100,0	1.668.297	100,0

Bron: CBS: Statline.

Tabel 5. Segregatie-indices voor niet-westerse allochtonen

	1995	2004
Amsterdam	31	36
Rotterdam	43	39
Den Haag	51	46
Utrecht	33	37

Bron: Dagevos *et al.* (red.), 2003 en CBS: Statline.

Tabel 6. Segregatie-indices per herkomstgroep in Rotterdam

	1996	2002
Turkije	52	46
Marokko	47	41
Suriname	29	22
Antillen	28	31
ov.niet-westerse landen	16	24
totaal	43	39

Bron: berekening auteur op basis van CBS-gegevens.

impliceert dat de Rotterdamse bevolking veel kortverblijvers telt, mensen die zich tussen 1993 en 2003 rechtstreeks uit het buitenland in de stad hebben gevestigd. Wordt ook het vertrek uit de gemeente in beschouwing genomen, dan blijkt dat het vestigingssaldo voor (niet-westerse) allochtonen in deze periode ruim 34.000 personen was, terwijl de autochtonen een vertrekoverschot van bijna 38.000 te zien gaven. De verkleuring van de stadsbevolking wordt dus aan twee kanten bevorderd (zie tabel 3).

Het vertrek uit de gemeente is grotendeels gericht op de stadsregio, hetgeen voor een toenemend aantal allochtone vertrekkers ook geldt. Bij hen blijft evenwel ook vertrek naar het buitenland een voorname post. Al met al was er toch ook voor de allochtonen een klein vertrekoverschot in de migratie tussen Rotterdam en de stadsregio. In bescheiden mate suburbaniseren zij dus ook. De migratie tussen Rotterdam en de rest van Nederland (dus het gebied buiten de stadsregio) resulteert echter in een vestigingsoverschot in Rotterdam. Dit is groter dan het vertrekoverschot met de regio, zodat per saldo het aandeel van de allochtonen in Rotterdam niet alleen door buitenlandse, maar ook door binnenlandse migratie stijgt. Dit beeld doet zich voor bij de Antillianen en bij de migranten uit 'overige landen van de derde wereld' (grotendeels gekomen als asielmigranten). Voor Surinamers, Turken en Kaapverdianen levert de binnenlandse migratie in haar totaliteit al een vertrekoverschot op.

De kleur van Rotterdam

In het begin van de jaren zeventig was omstreeks vijf procent van de Rotterdamse bevolking allochtoon en medio jaren tachtig was dat 13 procent. Daarbij zijn Zuid-Europeanen meegerekend. In 2004 bestond de bevolking voor 34,6

procent uit niet-westers allochtonen, waarbij Zuid-Europeanen niet zijn inbegrepen. Hiermee voert Rotterdam ook deze lijst aan: vergelijk Amsterdam (33,9 procent), Den Haag (31,1 procent) en Utrecht (20,4 procent). Tussen 1998 en 2004 groeide het allochtone bevolkingsaandeel in Rotterdam met een factor 1,32 en die groei was sterker dan in de drie andere grote steden. In Amsterdam, Den Haag en Utrecht bedroegen de overeenkomstige groeifactoren respectievelijk 1,20, 1,30 en 1,17. Van de jeugdige bevolking (jonger dan 15 jaar) is een groter deel allochtoon. Landelijk is dat 16 procent, in Amsterdam en Rotterdam boven de 50 procent.

De samenstelling van de allochtone bevolking wijkt in Rotterdam enigszins af van de landelijke samenstelling. Rotterdam herbergt een groep die in de rest van Nederland nauwelijks voorkomt, te weten de Kaapverdianen. Verder zijn in Rotterdam de Surinamers en Antillianen relatief sterk vertegenwoordigd, terwijl de overige niet-westerse landen (grotendeels asielzoekers) er zijn ondervertegenwoordigd. Deze laatste groepen worden dan ook niet speciaal in de grote steden opgevangen, hoewel zij daar in tweede instantie wel vaak heentrekken (zie tabel 4).

Verwachting

Kijken we naar de toekomst dan zal al met al het aandeel van de allochtone bevolking in Rotterdam de komende tien tot 20 jaar nog gestaag toenemen, hoewel, gezien de in recente jaren scherp gedaalde vestiging van migranten uit het buitenland, niet meer zo fors als de laatste prognose van het COS aangaf. Volgens die prognose zou in 2017 het grootste deel van de bevolking allochtoon zijn. De vruchtbaarheid is bij allochtonen hoger dan bij autochtonen en vooralsnog suburbaniseren zij minder. Redelijkerwijs kan worden verwacht dat op de nog wat langere termijn de niet-westers allochtone bevolking toch de meerderheid in de stad zal vormen. In tal van wijken was dat begin 2004 al het geval.

Daarbij zijn overigens de leden van de derde generatie (kinderen van kinderen van migranten) niet meer meegerekend. Zij worden als autochtoon beschouwd. Daar is natuurlijk ook wat voor te zeggen. Men mag verwachten dat het kenmerk 'allochtoniteit' met de wisseling van de generaties aan zeggingskracht inboet. Ook thans zijn er al tal van allochtonen die in allerlei opzichten perfect in de Nederlandse samenleving zijn geïntegreerd.

Segregatie binnen de stad: oorzaken, gevolgen

De verkleuring is in Rotterdam zo snel verlopen dat processen van integratie daarmee geen gelijke tred hebben kunnen houden. De allochtonen zijn in Rotterdam niet gelijkmatig over de stad verspreid. In 14 van de 66 Rotterdamse wijken (in dit geval postcodegebieden met meer dan 500 inwoners) maken allochtonen voor meer dan de helft deel uit van de bevolking. In 12 wijken ligt het percentage allochtonen beneden de tien. In bijna tweederde van de wijken ligt het allochtonenaandeel buiten een bandbreedte van plus of min een half

maal het stedelijk percentage dat zoals gezegd 34,6 bedraagt.

De segregatie-index die bij de verdeling hoort, bedraagt 39 op een schaal die loopt van 0 (geen segregatie) tot 100 (groepen wonen volledig gescheiden). Daarmee is de segregatie in Rotterdam sinds 1995 gedaald, terwijl zij in Amsterdam juist is gestegen (zie tabel 5). Voor de verschillende groepen in Rotterdam loopt de segregatie nogal uiteen. Zij is bij Turken en Marokkanen aanmerkelijk hoger dan bij de overige groepen. Bij Turken, Marokkanen en Surinamers is de segregatie gedaald, bij de overige groepen gestegen (zie tabel 6).

Oorzaken

De oorzaken van binnenstedelijke segregatie en concentratie zijn gedeeltelijk dezelfde als die van de concentratie van allochtonen in de grote steden als geheel: de migratiesituatie waarin de allochtonen zich bevinden en hun zwakke positie als woonconsumenten, waardoor zij zich richten op gebieden waar hun landgenoten al zijn gevestigd en op de goedkope en minst aantrekkelijke woningen. Ook het uitwijkgedrag van de autochtonen speelt een rol. De grote steden kenmerken zich door een woningvoorraad waarin relatief goedkope, in etagebouw uitgevoerde, huurwoningen domineren en dit geldt voor de concentratiewijken eens te meer. De grootstedelijke woningvoorraad groeit betrekkelijk langzaam en moet concurreren met een sneller groeiende, luxueuzere woningvoorraad in de randgemeenten. De hierdoor aangedreven suburbanisatie betreft, zoals reeds werd vermeld, voornamelijk autochtonen.

Gevolgen

In de concentratiegebieden vinden nieuwe migranten tot op zekere hoogte een veilige haven. Zij kunnen contact onderhouden met groepsgenoten en eigen voorzieningen schep- pen. Daarin liggen echter ook de nadelen besloten: hun ontmoetingskansen met autochtonen dalen. Dat kan overigens ook bij dalende segregatie gebeuren, gewoon omdat het aantal allochtonen stijgt. De Antillianen in Rotterdam zijn een voorbeeld van een groep waar beide processen, stijging van de groepsgrootte en stijgende segregatie, elkaar hebben versterkt. In tabel 7 zijn deze ontmoetingskansen weergegeven. Het gaat hierbij overigens om puur statistische kansen op contact met landgenoten dan wel met autochtonen, gegeven de verdeling van beide categorieën over de wijken van de stad. Ook eigen voorzieningen kunnen nadelig voor de allochtonen uitpakken. Denk aan het ontstaan van 'zwarte' scholen, die (islamitische scholen uitgezonderd) weliswaar geen bewust gecreëerde eigen voorziening vormen, maar wel een logisch gevolg zijn van concentratie van allochtonen in bepaalde gebieden.

Tot slot

De gemeente Rotterdam is van mening (nota 'Rotterdam zet door') dat "het absorptievermogen van de stad is bereikt" en wil de verdere toestroom van 'kansarmen' aan banden leggen. Zo wil de stad in bepaalde wijken de toelating van

'kansarmen' van buiten de regio aan inkomens- eisen onderwerpen.

Anders dan Amsterdam en Den Haag problematiseert Rotterdam zijn bevolkingssamenstelling en wil daarin ingrijpen. De andere twee steden zien in de samenstelling van hun bevolking een onvermijdelijk uitgangspunt van beleid of beschouwen deze samenstelling zelfs als een troef. Rotterdam legt veel nadruk op de verloeding van de stad. Veel van de gewraakte misstanden hebben te maken met ongecontroleerde immigratie en met illegalen.

Rotterdam voert de verkeerde lijstjes aan. Het is de armste van de grote steden met, naar het zich thans laat aanzien, de minste economische potentie. De spontane regeneratie van woonwijken door nieuwe, op stedelijk wonen gerichte jonge kopers, heeft er geen Amsterdamse allure. De tabellen 8 en 9 laten zien dat het vervangingstempo in Rotterdam stagneert. Ook in dit opzicht kampt de stad Rotterdam met de zwaarste problematiek.

Dit artikel is een sterk verkorte, maar wel geactualiseerde versie van een artikel dat eind verleden jaar verscheen in 'Rotterdam. Het vijftiende jaarboek voor het democratisch socialisme' (Becker *et al.* (red.) 2004).

Drs. C.S. van Praag, NIDI Honorary Fellow en
drs. M. Bik, COS, Rotterdam

LITERATUUR:

- Becker, Frans *et al.* (red.) (2004), *Rotterdam. Het vijftiende jaarboek voor het democratisch socialisme*. Amsterdam: Mets & Schilt/Wiard Beckmanstichting.
- Dagevos, Jaco, Mérove Gijsberts en Carlo van Praag (red.) (2003), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ergun, C. en M. Bik (2003), *Prognose bevolkingsgroepen Rotterdam 2017*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS).
- Gemeente Rotterdam (2003), *Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans*. Rotterdam.
- Latten, Jan, Marco Bontje en Han Nicolaas (2004), *Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden. Bevolkingstrends, 2^e kwartaal*, pp. 59-68.
- Ouweneel, P. (2002), *Inpakken en wegwezen. Migratieonderzoek Rotterdam en regio 1988-2000*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS).

Tabel 7. Ontmoetingskansen met leden van de eigen groep en met autochtonen, 1995, 2002 en 2004 (%)

		Amsterdam		Rotterdam		Den Haag		Utrecht	
		1995	2004	1995	2004	1995	2002	1995	2002
Turken	- met eigen groep	8,1	9,7	14,6	14,7	15,7	16,0	6,8	8,5
	- met autochtonen	60,2	44,1	48,2	37,1	.	36,0	72,2	67,8
Marokkanen	- met eigen groep	11,0	15,3	8,6	10,6	9,1	11,0	11,5	17,0
	- met autochtonen	61,4	44,5	50,9	39,5	.	36,9	72,4	66,1
Surinamers	- met eigen groep	17,0	17,5	11,0	10,6	15,2	15,0	3,7	3,3
	- met autochtonen	55,7	42,1	58,9	47,5	.	33,7	76,3	75,8
Antillianen	- met eigen groep	3,6	3,5	1,9	5,0	1,9	3,2	0,9	0,9
	- met autochtonen	54,3	41,4	75,8	48,9	.	48,5	80,2	79,0

Bron: Dagevos *et al.* (red.) 2003; berekening voor 2004 op basis van ongepubliceerde gegevens van het CBS.

Tabel 8. Nieuwbouw gemiddeld per jaar en in % van de totale nieuwbouw in Nederland

	1990-94		1995-99		2000-03	
	abs.	% van landelijke nieuwbouw	abs.	% van landelijke nieuwbouw	abs.	% van landelijke nieuwbouw
Rotterdam	3.546	4,7	2.840	3,2	2.481	3,6
andere 3 grote steden	7.205	8,2	7.438	8,3	8.204	11,8
4 grote steden	10.751	12,3	10.278	11,5	10.685	15,4

Bron: COS.

Tabel 9. Onttrekkingen aan de voorraad gemiddeld per jaar en in % van het totale aantal onttrekkingen in Nederland

	1990-94		1995-99		2000-03	
	abs.	% van landelijke onttrekkingen	abs.	% van landelijke onttrekkingen	abs.	% van landelijke onttrekkingen
Rotterdam	2.576	20,0	1.863	14,3	1.702	11,1
andere 3 grote steden	3.317	25,7	2.097	16,1	3.455	22,5
4 grote steden	5.893	45,7	3.960	30,4	5.157	33,6

Bron: COS.